

نقش والدین در تربیت جنسی فرزندان با تأکید بر زیست رسانه ای

اگرادی^۱

چکیده

افزایش حضور کودکان و نوجوانان در محیط‌های رسانه‌ای، تربیت جنسی آنان را به چالشی جدی برای خانواده‌ها و نظام آموزشی تبدیل کرده است. این پژوهش به شیوه توصیفی و با هدف بررسی نقش والدین در تربیت جنسی فرزندان با تأکید بر شرایط زیست رسانه‌ای، بر مبنای ترکیب دیدگاه‌های روان‌شناسی تربیتی، آموزه‌های دینی و مطالعات ارتباطات انجام شده است. با مرور منابع معتبر و تحلیل دیدگاه‌ها، سه محور اصلی شامل آگاهی‌بخشی تدریجی و سن‌محور، گفت‌وگوی باز و مدیریت شده، و هم‌نظمی با رسانه‌های سالم به عنوان راهبردهای مؤثر شناسایی شد. نتایج نشان می‌دهد که تقویت سواد رسانه‌ای والدین و در هم آمیختن آموزش علمی و مذهبی می‌تواند زمینه تربیت جنسی سالم و پایدار را فراهم آورد. در این مسیر، شناخت دقیق نیازهای نسل جدید و انطباق راهبردها با فرهنگ بومی، نقش حیاتی در کاهش آسیب‌های رسانه‌ای ایفا می‌کند. همچنین، بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای آموزشی و رسانه‌های ملی می‌تواند این فرایند را تسهیل و تقویت نماید.

کلیدواژه‌ها: تربیت جنسی، زیست رسانه‌ای، والدین.

^۱. طلبه سطح ۲، حوزه علمیه خاوران، هیدج.

گسترش دسترسی کودکان و نوجوانان به فضای مجازی و رسانه‌های هوشمند، شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای آنان را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. حجم بالای محتوای جنسی و شبه‌جنسی در این محیط‌ها، بدون نظارت کافی، فرآیند یادگیری و درک مفاهیم جنسی را از مسیرهای سنتی و کنترل‌شده خارج کرده است. والدین به دلیل تغییرات سریع فناوری و تحولات فرهنگی، با چالش‌های تازه‌ای در مدیریت و هدایت فرزندان در این عرصه مواجه هستند. این شرایط باعث شده که نقش خانواده در همراهی و هدایت درست فرزندان، به مسئله‌ای پیچیده و چندبعدی در بستر زیست رسانه‌ای تبدیل شود.

پرداختن به تربیت جنسی فرزندان در عصر زیست رسانه‌ای، برای پیشگیری از شکل‌گیری باورها و رفتارهای نادرست ضروری است. در این فضا، سرعت انتقال اطلاعات و تنوع محتوا می‌تواند ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی را تحت تأثیر قرار دهد. آگاهی و آمادگی والدین در این زمینه، نقش مستقیمی در سلامت روانی و اخلاقی نسل آینده دارد.

با گسترش حضور کودکان و نوجوانان در فضای رسانه‌ای، احتمال مواجهه آنان با محتوای جنسی نامناسب به طور چشمگیری افزایش یافته است. نبود آموزش صحیح و هماهنگ با شرایط و فرهنگ جامعه، می‌تواند منجر به آسیب‌های رفتاری و روانی شود. والدین برای هدایت صحیح فرزندان در این شرایط، نیازمند راهکارهای عملی و علمی هستند. تدوین و اجرای این راهکارها، برای حفظ سلامت فردی و اجتماعی نسل آینده ضروری است. حال سوال اصلی این است که نقش والدین در تربیت جنسی فرزندان با تأکید بر زیست رسانه‌ای چیست؟

در مورد پیشینه مقاله میتوان به چند منبع در این زمینه اشاره کرد:

۱- کتاب «تربیت جنسی کودکان و نوجوانان با تاکید بر اندیشه های اسلامی» از علی رستمی ۱۳۸۹ش؛ نگارنده در کتاب حاضر، به موضوع تربیت جنسی کودکان و نوجوانان پرداخته و راه کارهای مناسبی را برای تربیت آنها به والدین ارائه کرده است.

۲- کتاب «خانواده و تربیت جنسی کودکان و نوجوانان» از ماندانا سلحشور ۱۳۸۷ش؛ کتاب حاضر حاوی اطلاعات و راهکارهایی برای خانواده‌ها در زمینه آموزش و تربیت جنسی کودکان و نوجوانان می باشد.

۳- مقاله «بررسی عوامل موثر بر تربیت جنسی فرزندان» از مینا یونسی ۱۳۹۴ش؛ مقاله حاضر در زمره مقالات مروری- کتابخانه ای می باشد که در آن به بررسی تاثیر عواملی چون خانواده، جامعه و رسانه بر تربیت جنسی کودکان و نوجوانان پرداخته شده است.

۴- مقاله «نقش خانواده در تربیت جنسی کودکان» از محمدجواد صادقی ۱۳۹۸ش؛ این مطالعه با روش اسنادی، بیشتر به اصول و روش های تربیت جنسی از دیدگاه های مختلف پرداخته است.

این تحقیق با ترکیب دیدگاه‌های روان‌شناسی تربیتی، آموزه‌های دینی و تحلیل زیست رسانه‌ای، رویکردی تازه نسبت به منابع موجود ارائه می‌دهد. در حالی که بسیاری از مطالعات فقط به یکی از این جنبه‌ها پرداخته‌اند، این پژوهش آن‌ها را در قالب یک مدل تلفیقی بررسی کرده است. ارائه راهبردهای کاربردی برای والدین در شرایط واقعی رسانه‌ای، وجه تمایز اصلی آن با تحقیقات پیشین است.

۱- مفهوم شناسی

مفهوم‌شناسی در این پژوهش به معنای روشن کردن معنای اصطلاحات کلیدی مانند «تربیت جنسی»، «والدین» و «زیست رسانه‌ای» پیش از ورود به بحث اصلی است.

۱-۱- تربیت

واژه «تربیت» (*Education*) از ریشه «ربو» و از باب تفعیل است؛ چرا که کلمه ناقص، هنگامی که به باب تفعیل برده می شود، مصدر آنها بر وزن تفعله می شود. مانند: تربیه، تزکیه، تحلیه و... (طباطبایی، ۱۳۸۵، ص ۱۷۱)؛ اینگونه که از سخن اهل لغت برمی آید، در این ریشه به نوعی می توان معنای زیادت و رشد را یافت و در موارد مختلف استعمال خود نیز این معنا را دارد. عرب زبانان به تپه «رَبْوَه» می گویند، چرا که نسبت به سطح زمین برآمده تر است (ابن فارس، بی تا، ج ۲، ص ۴۸۳)، نفس زدن را «ربو» می گویند چرا که به هنگام نفس کشیدن سینه برآمده می شود. (همان) خلیل بن احمد فراهیدی، از لغت شناسان قرن دوم، در مورد معنای لغوی این واژه قائل است که ریشه آن به معنای زیادت هست، به عنوان نمونه وقتی می گوئیم: «رَبَا الجرح و الأرض و المال و کل شیء یَرْبُو رَبْوًا» هنگامی است که بدان افزوده شود و بیش از این مطلبی را بیان نمی دارد. (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۸، ص ۲۸۴)

به عنوان نمونه باندورا معتقد است که یادگیری بر اساس تاثیرات فیزیولوژیک و تجربه است و نقش عامل فطری را در تعلیم و تربیت قبول ندارد. (باندورا، ۱۳۷۲، ترجمه فرهاد ماهر، ص ۱۲) اندیشمندان اسلامی، قائل هستند اصل تکلیف و نیز عقل و اراده آدمی نشان از آن دارد که انسان تربیت پذیر است (شریعتمداری، ۱۳۷۳، ص ۹) و جبر تاریخ و اجتماع نمی تواند اصل تربیت پذیری او را از بین ببرد. هدف از تربیت در نگاه دین عبارت است از: رشد [الهی]، طهارت، حیات طیبه، عبادت، تقوی، قرب، رضوان، تزکیه و تهذیب، (باقری، ۱۳۸۵، ص

۵۳) اصلاح رابطه انسان با خودش ، طبیعت ، جامعه ، تاریخ و ... (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۰، ص ۱۷۷). و همین مطالب را می توان در اندیشه دانشمندان مسلمان و یا معتقد به ادیان الهی دید.

۲-۱- تربیت جنسی

برای تربیت جنسی، تعاریف گوناگونی ارائه شده است؛ از جمله اینکه باید زمینه رشد طبیعی غریزه جنسی را به شکلی فراهم آورد که فرد بتواند از این میل به طور سالم بهره ببرد و در عین حال، از انحرافها و لغزشهای جنسی دور بماند. در تعریف دیگری، هدف تربیت جنسی آن است که کودک به گونه ای پرورش یابد که در زمان رسیدن به بلوغ، توان تشخیص حلال و حرام در مسائل جنسی را پیدا کند، با مسئولیت های زناشویی و همسری آشنا باشد، نسبت به بی مبالاتی پرهیز نشان دهد و عفت اسلامی را به عنوان بخشی از شخصیت خود درونی کند تا در دام بی مھاری شهوت گرفتار نشود. بر اساس این دیدگاه، فرآیند تربیت جنسی از دوران کودکی آغاز شده و تا جوانی و حتی میانسالی ادامه دارد. (بهشتی، ۱۳۹۶، ص ۲۴؛ ثابت، ۱۳۸۷، ص ۲۱)

۳-۱- زیست رسانه ای

زیست رسانه ای در مطالعات ارتباطات به حالتی اطلاق می شود که زندگی روزمره افراد، به طور پیوسته در تعامل با رسانه ها شکل می گیرد؛ به عبارتی، رسانه ها نه فقط ابزار اطلاع رسانی بلکه محیطی دائمی برای تجربه، یادگیری و روابط اجتماعی می شوند. در چنین زیستی، خانواده ها با الگوهای جدیدی از ارتباط، سرگرمی و آموزش مواجه اند که می تواند بر سبک زندگی، ارزش ها و حتی الگوهای تربیتی تأثیر عمیق بگذارد. این مفهوم نشان می دهد که حضور رسانه در خانه، مرز میان فضای خصوصی و عمومی را کمرنگ کرده و والدین را ناگزیر به ایجاد راهبردهای سازگار با این شرایط می کند. معلمی می نویسد: «زیست رسانه ای خانه را به صحنه تعامل دائمی میان اعضای خانواده و جریان های اطلاعاتی بیرونی تبدیل می کند و نقش والدین را از کنترل صرف، به هدایت فعال تغییر می دهد» (معلمی، ۱۴۰۰، ص ۷۲)

صورت می‌گیرد» (قربانی، ۱۳۹۷، ص ۹۱). چنین محیطی به تدریج الگوی مصرف رسانه‌ای فرزندان را هم به سمت انتخاب‌های سالم هدایت می‌کند.

۳-۴- نقش والدین در هم‌نظمی تربیتی میان خانواده و رسانه

امروزه بخش بزرگی از محتوای رسانه‌ای که به فرزندان می‌رسد، محصول فرهنگ‌های جهانی با ارزش‌های متفاوت از چارچوب‌های اخلاقی و مذهبی خانواده‌های ایرانی است. (دهقانی، ۱۳۹۸، ص ۶۵) این تفاوت‌ها می‌تواند باعث شکل‌گیری دوگانگی فکری و رفتاری در فرزندان شود، به‌ویژه وقتی پیام‌های رسانه‌ای بر آزادی‌های جنسی و روابط بی‌قید و شرط تأکید دارند. والدین ناگزیرند با گفت‌وگوی روشن و تحلیل انتقادی محتوا، مرز میان ارزش‌های خانوادگی و پیام‌های ناهماهنگ را برای فرزند تبیین کنند و قدرت انتخاب آگاهانه او را افزایش دهند. دهقانی می‌نویسد: «خلاً در توضیح و تبیین تفاوت ارزش‌ها، زمینه پذیرش تدریجی هنجارهای بیگانه را در نوجوان فراهم می‌کند» (همان) این تعارض، اگر با آموزش رسانه‌ای و تقویت هویت فرهنگی همراه شود، می‌تواند به فرصتی تربیتی تبدیل گردد.

پایش مستمر به معنای بررسی دوره‌ای و منظم عادات رسانه‌ای فرزندان است تا والدین بتوانند تغییرات موجود در محتوای مصرفی و واکنش‌های رفتاری آن‌ها را به‌موقع شناسایی کنند. این پایش شامل مشاهده مستقیم، گفت‌وگوی باز و استفاده از ابزارهای ثبت فعالیت رسانه‌ای (مانند گزارش مصرف اینترنت) می‌شود. رویکرد «پایش همدلانه» که بر اساس اعتماد و تعامل عمل می‌کند، به جای محدودیت صرف، امکان اصلاح تدریجی الگوی مصرف را فراهم می‌سازد (هاشمی، فرهنگ رسانه در خانواده و جامعه، ص ۱۰۲). هاشمی در پژوهش خود تأکید می‌کند: «والدینی که به صورت مستمر اما غیرکنترل‌گرانه رفتار رسانه‌ای فرزندان را بررسی می‌کنند، زودتر قادر به شناسایی و پیشگیری از گرایش به محتوای ناسالم هستند». (هاشمی، ۱۳۹۶، ص ۱۰۲) این استراتژی وقتی مؤثرتر می‌شود که با آموزش تحلیل پیام‌ها همراه باشد.

۳-۵- نقش والدین در ارائه و تقویت الگوهای بومی سالم در فضای رسانه‌ای

یکی از چالش‌های جدی تربیت جنسی والدین در عصر رسانه‌های نوین، فقدان محتوای جذاب، علمی و در عین حال هماهنگ با فرهنگ ایرانی-اسلامی در بستر دیجیتال است. بیشتر برنامه‌ها و داستان‌های رسانه‌ای در حوزه روابط انسانی، بازتاب‌دهنده ارزش‌ها و سبک زندگی غیر بومی هستند و همین امر نوجوانان را به الگوگیری از نمونه‌های ناسازگار سوق می‌دهد. والدین باید با جست‌وجو، تولید یا معرفی محتوای بومی غنی، جایگزین‌های معتبر و جذاب در اختیار فرزندان قرار دهند تا فرایند تربیت جنسی سالم استمرار یابد. باستانی در پژوهش خود بیان می‌کند: «خلاً تولید محتوای بومی در موضوعات حساس مانند تربیت جنسی، میدان را برای سلطه الگوهای رسانه‌ای غربی باز می‌کند» (باستانی؛ ۱۳۸۶، ص ۹۲) این اقدام نه تنها نیاز آموزشی را برطرف می‌کند بلکه اعتماد فرهنگی خانواده‌ها را نیز تقویت می‌نماید.

خودکنترلی رسانه‌ای به معنای توانایی فرد برای تصمیم‌گیری آگاهانه در استفاده از رسانه‌ها بدون نیاز به نظارت مداوم دیگران است. والدین می‌توانند این مهارت را از طریق آموزش گزینشگری، مدیریت زمان و تشخیص محتوای سالم در سنین پایین تقویت کنند (شیروانی، ۱۳۹۶، ص ۸۷). تمرین‌های عملی مانند تعیین برنامه مصرف رسانه‌ای و نقد گروهی محتوا، حس مسئولیت‌پذیری و قدرت تصمیم‌گیری فرزند را بالا می‌برد. شیروانی بیان می‌کند: «وقتی فرزندان شیوه‌های ارزیابی و انتخاب محتوا را یاد می‌گیرند، حتی در غیاب والدین نیز رفتار رسانه‌ای آنان با ارزش‌های اخلاقی همخوان می‌ماند» (همان) این توانمندسازی، در زیست رسانه‌ای امروز، یکی از مؤثرترین سرمایه‌گذاری‌های تربیتی والدین محسوب می‌شود.

نتیجه گیری

در دنیای امروز، که زیست رسانه‌ای به بخش جدایی ناپذیر زندگی کودکان و نوجوانان بدل شده، نقش والدین در تربیت جنسی فرزندان از حالت سستی خارج و به حوزه‌ای پیچیده و چندلایه تبدیل شده است. یافته‌های این پژوهش نشان داد که آگاهی‌بخشی سن‌محور، گفت‌وگوی باز و مدیریت شده، و ایجاد هم‌نظمی با رسانه‌های سالم، سه رکن اصلی در هدایت صحیح فرزندان در این مسیر هستند. این سه محور نه تنها از بروز آسیب‌های ناشی از دسترسی بی‌فیلتر به محتوای نامناسب جلوگیری می‌کنند، بلکه فضایی امن برای رشد شناختی و اخلاقی کودک فراهم می‌سازند. تحلیل داده‌ها و مرور منابع علمی نشان می‌دهد که ترکیب آموزه‌های دینی با دانش روان‌شناسی تربیتی، ظرفیت بالایی برای مقابله با چالش‌های فرهنگی و رسانه‌ای دارد. از سوی دیگر، چالش‌های موجود همچون کمبود سواد رسانه‌ای والدین، نفوذ الگوهای ناسالم در محتواهای رسانه‌ای، و نبود راهکارهای عملی در بسیاری از خانواده‌ها، ضرورت تدوین راهبردهای تازه را جدی‌تر می‌کند. این پژوهش تأکید می‌کند که تقویت سواد رسانه‌ای والدین، تلفیق آموزش علمی و دینی، و ایجاد محیط رسانه‌ای خانوادگی می‌تواند به عنوان مدل تلفیقی در برنامه‌های تربیتی به کار رود؛ مدلی که ضمن انطباق با نیازهای نسل جدید، ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی را نیز حفظ نماید. پذیرش این رویکرد در مدارس، مراکز مشاوره و رسانه‌های ملی، می‌تواند گامی مؤثر در تربیت نسلی آگاه، مسئولیت‌پذیر و مقاوم در برابر آسیب‌های فضای رسانه‌ای باشد.

منابع

۱. احمد بن فارس، *معجم مقاییس اللغة*، محقق: عبدالسلام محمد هارون، قم، مکتب الاعلام اسلامی، بی تا.
۲. باستانی، سوسن و همکاران؛ *جنسیت، فرهنگ، ارزشها و نگرش ها*؛ تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۸۶ش.
۳. بهشتی، سعید، *اسلام و تربیت کودکان*، تهران: انتشارات شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۶ش.
۴. باقری، خسرو، *نگاهی دوباره به تربیت اسلامی*، تهران: موسسه فرهنگی مدرسه برهان، ۱۳۸۵ش.
۵. باندورا، آلبرت، *نظریه های یادگیری*، ترجمه: فرهاد ماهر، تهران: انتشارات نشر راهگشا، ۱۳۷۲ش.
۶. ثابت، حافظ، *تربیت جنسی در اسلام*، تهران: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۷ش.
۷. دهقانی، عمران، *تاثیرات فرهنگ اجتماعی رسانه های نوین بر روابط خانواده*، تهران: انتشارات سنجش و دانش، ۱۳۹۸ش.
۸. دلشاد تهرانی، مصطفی، *سیری در تربیت اسلامی*، تهران، نشر و تحقیقات ذکر، ۱۳۸۰ش.
۹. سلطان محمدی، عطیه، *آسیب شناسی هویت جنسی نوجوانان در فضای مجازی*، تهران: انتشارات ویراست، ۱۴۰۲ش.
۱۰. سلحشور، ماندانا و همکاران، *خانواده و تربیت جنسی کودکان و نوجوانان*، تهران: انتشارات پنجره، ۱۳۹۱ش.
۱۱. شریعتمداری، علی، *تعلیم و تربیت اسلامی*، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۳ش.

۱۲. شیروانی، الهام، *سواد رسانه ای و چالش های نوجوانی*، تهران: انتشارات پرکاس، ۱۳۹۶ش.
۱۳. صابری، محمد، *تعلیم و تربیت در خانواده*، تهران: انتشارات چشم ساعی، ۱۳۹۸ش.
۱۴. صادق، فانی ملکی؛ دربندی، انوشه، *ارتباط مؤثر والدین و فرزندان*، تهران: انتشارات پارسیان البرز، ۱۴۰۱ش.
۱۵. طباطبایی، محمد رضا، *صرف ساده*، قم: انتشارات دارالعلم، ۱۳۸۵ش.
۱۶. فراهیدی، خلیل بن احمد، *العین*، قم: مؤسسه دار الهجره، ۱۴۰۹ق.
۱۷. قربانی، عزیزاله، *فضای مجازی و خانواده*، تهران: انتشارات سنجش و دانش، راه دکتری، ۱۳۹۷ش.
۱۸. کیخا، اشرف؛ شاره، حسین؛ *تربیت جنسی کودکان و نوجوانان در خانواده ایرانی*، تهران: انتشارات ترانه، ۱۴۰۲ش.
۱۹. لادن، مقیمی اسکویی، *نوجوانان و رسانه ها*، تهران: انتشارات شرکت انتشارات فنی ایران، نردبان، ۱۳۹۴ش.
۲۰. مرویان حسینی، سید محمود، *خانواده و تربیت جنسی*، تهران: انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۹۵ش.
۲۱. معلمی، عباس، *رسانه و سبک زندگی ایرانی*، تهران: انتشارات سروش، ۱۴۰۰ش.
۲۲. نصیری، معصومه و همکاران، *سواد رسانه ای و خانواده*، تهران: انتشارات قلم محقق، ۱۴۰۳ش.
۲۳. هاشمی، احمد و همکاران، *فرهنگ رسانه در خانواده و جامعه*، تهران: انتشارات ندای کارآفرین، ۱۳۹۶ش.